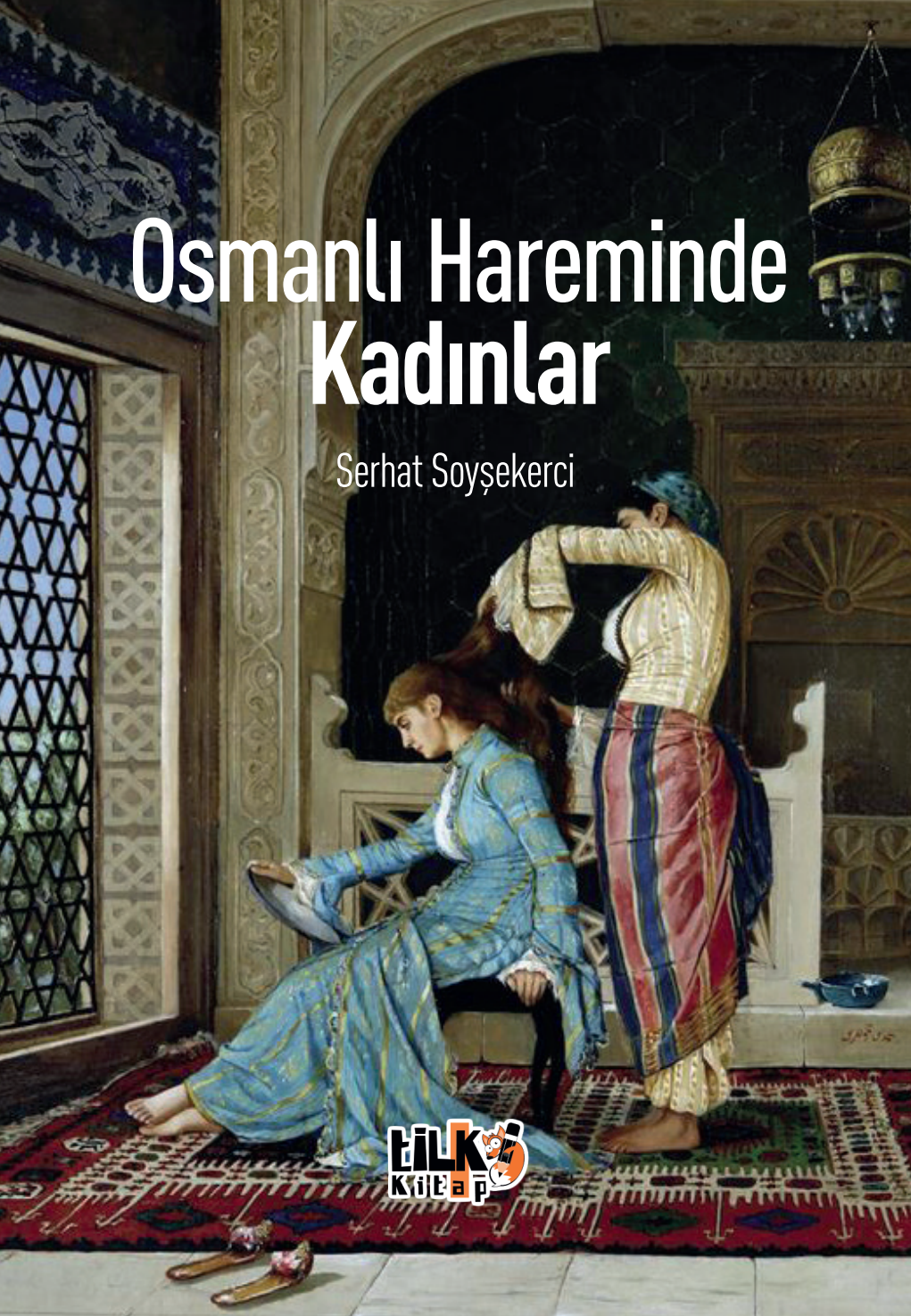
Osmanlı Hareminde Kadınlar

Serhat Soyşekerci

tilki Kitap

tilki
kitap
yayınevi

Osmanlı Hareminde Kadınlar
Serhat Soyşekerci

Tilki Kitap©
www.tilkikitap.com
kitap@matbumedya.com
0850 304 22 03
Yayıncı Sertifika No 28740

Genel Müdür: Emrah Çelik
Genel Yayın Yönetmeni: Sinan Kocaman
Editör: Beyzanur Mısır-Esra Nur Yıldırım
Son Okuma: Alev Sevgi
Sayfa Tasarım: Efe Bozkurt
Kapak Tasarım: Efe Bozkurt

1.Basım, İstanbul, Ocak 2025
ISBN: 978-625-6130-50-0
Tilki Kitap Matbaa / İstanbul
Matbaa Sertifika No: 48138

Eserin tüm telif hakları yazara aittir. Yazar, bu baskı için basım-satış-dağıtım-tanıtım haklarını Tilki Kitap'a devretmiştir. Yazar, eserin kapak dahil içeriğindeki tüm materyallerin (metin, görsel öğe, tablo…) yasal ve fikri sorumluluğunu kabul etmiştir. Tilki Kitap'ın kurumsal görüşü olmayabilir.

OSMANLI HAREMİNDE KADINLAR

Serhat Soyşekerci

İÇİNDEKİLER

1. HAREMİN KADINLARI 40
1.1. Harem İmgesi 41
1.2. Hastalar Dairesi 43
1.3. Gündelik Hayatın Ritmi: *Esir Pazarı* 53
1.4.Güzellik Miti: "*Güzellik, Bakanın Gözündedir!*" 57
1.4.1. Esir Kızlar 63
1.4.2. Sağırlar, Dilsizler, Soytarılar ve Cüceler 74
1.4.3. Cariyelik Nosyonu 82
1.5. Zirveye Giden Yol: *"Kadınlar Saltanatı"* 91
1.6. Kadının Kadına Karşı Ayrımcılık Pratiği:
Feminist Manifesto 117
1.6.1. Ekofeminizm 121

2. HAREME DAİR NESNELLİK SORUNU 125
2.1. Gönderimi Olmayan Metafiziksel Çekicilik 128
2.2. Şark'ı Dikizleyen Gözler: *Oryantalizm* 130
2.3. Görülenin Ötesi Bir Mekân: *Hamam* 139

SONUÇ 157
KAYNAKÇA 163

RESİMLER LİSTESİ

On Sekizinci Yüzyılda Kızlar Ağası Tasviri 15
Haremde İki Kadını Tasvir Eden Minyatür 22
Ortanca Tasviri 24
Harem Hayatını Gösteren Bir Gravür 25
Dönme Dolap 27
Hasırlı Tasviri 28
Hünkâr Sofası 32
Kethüdâ Kadınefendi Tasviri 44
Baltacı Tasviri 47
Zülüflü Baltacı Tasviri 48
Harem Ağası Tasviri 51
Jean-Léon Gérôme- *Esir Pazarı* 70
Arif Mehmed Paşa-*Cüce* 81
Hafsa Sultan'ın Temsilî Resmi 92
Osman Hamdi Bey-*Saçlarını Taratan Kız* 94
Osman Hamdi Bey-*İki Müzisyen Kız* 96
Topkapı Sarayı'nda Bir Eğlence Gösterisi 100
Savaş Esiri Kadınlar-*Karabaş Tasviri* 103
Mahpeyker Kösem Sultan'ın Temsilî Bir Resmi 113
Ludavico Seculin-*Turhan Sultan* 116
Jean-Léon Gérôme-*Türk Hamamı* 133
Fernand Common-*Le Harem* 135
Jean-Léon Gérôme- *Avluda Güvercinlere Yem Veren Kadınlar* 137
Osman Hamdi Bey-*Kur'ân Okuyan Kız* 141
Osman Hamdi Bey-*Haremden* 142
Jean Dominique Ingres-*Türk Hamamı* 150

Bu kitap Ay'ın görünmeyen yüzü olan karanlığa;
cüce, kambur, sağır ve dilsiz kadınlara
ithaf edilmiştir.

Sunuş

Osmanlı hareminde *hizmetçi* ve *eş* konumunda olan kadınlar, yaşadıklarını sözlü ya da yazılı tarihe bırakmadıkları için haremi anlatan eserlerin bir kısmı Avrupalı gezginler ve büyükelçiler, bir kısmı sarayda padişaha hizmet eden esirler, bir kısmı Venedikli tüccarlar, bir kısmı da roman ve filmler şeklinde gerçek ile kurgu arasındaki bilgilerden müteşekkildir. Konuya dair dağınıklık, on dokuzuncu yüzyılda gerçek ile kurgu arasında nesnellik sorunu yaratmıştır. Haremin sırrı, haremin gizemi, haremde bilinmeyenler şeklinde mistik bir ortam ve fantezilerle beraber romansı anlatılar oluşmaya başlamıştır. Böylece harem metafiziksel bir çekicilik kazanmıştır. Hareme ilişkin bilgiler, müelliflerin dünya görüşünden bağımsız değildir. Bir görüşe göre Osmanlı'yı çöküşe götüren en önemli etkenlerden biridir. Kimilerine göre sefahat ve entrika yuvası, kimilerine göre Osmanlı'nın çöküşüne sebep olmak bir yana ayakta kalmasının sebeplerinden biri, kimilerine göre padişahın mazbut aile yaşamını yansıtan evidir. Bunlardan hangi görüşün haremi doğru yansıtacağı sorgulanacak olursa, yanıtı hem *hepsi* hem *hiçbiri*dir. Dolayısıyla sadece belge fetişizmi ya da sadece fantastik tarihî romanlar bu soruya kesin yanıt veremez. Haremde kadınlar; müellifler tarafından iki ayrı dünya görüşünde yan yana getirilirken, kesin çözüme ulaşmayan ve yüzeysel uzlaşmayı geçmeyen eşiktedir. Bu iki ayrı dünya görüşüne dayalı sosyal tabakanın bir yanında modernciler, diğer yanında İslâmcılar olmasına rağmen, modernleşme ve İslâmcılık Tanzimat'tan bu yana kendi içinde tam anlamıyla kontrol ve hesaplaş-

madan geçmeden birbirine yabancı iki yazı, iki söz, iki düşünce, iki dünya görüşü ve iki nefes olarak kalmaya devam etmektedir.

Serhat Soyşekerci
Suluca Köyü, Lapseki
Çanakkale, Aralık, 2024

Girizgâh

Saray, Osmanlı Devleti'nde Harem, Enderun ve Bîrun denilen üç ayrı teşkîlâttan oluşmaktadır. *Harem* teşkîlâtı ev, konak ve saraylarda kadınlara ayrılan bölümdür. *Enderun*, idarî ve askerî kadronun yetiştirilmesi için oluşturulan eğitim kurumudur. *Bîrun*, sarayın birinci ve ikinci yeri denilen meydanlarındaki müesseseleri ifade eden bir tabirdir.[1] İstanbul'da haremin Topkapı Sarayı'na (Yeni Saray) nakli 1534 yılına rastlar.[2] Buna mukabil bu tarihten önce yani Edirne'nin fethinden sonra Saray-ı Atîk-i Âmire (Eski Saray) ya da diğer adıyla Edirne Sarayı inşa edilmiştir. Eski Saray, İstanbul ili Fatih ilçesine bağlı Bayezid mahallesinde Süleymaniye Camii ile Bayezid Camii arasında İstanbul Üniversitesi ana yerleşkesi içinde olan ilk saraydır. Şüphesiz her sarayda olduğu gibi burada da "harem dairesi"[3] bulunmaktadır. Harem, Sultan II. Mehmed Dönemi'nde kurumsallaşmaya başlamış, Osmanlı padişahının annesi, kız kardeşi, cariyeleri ve hizmetkârların yaşadıkları geniş bir teşkîlât hâlini almıştır. Buradan harem ağaları, kalfa kadınlar, hazinedar usta, çaşnigîr usta, çamaşır usta, ibriktar usta, kethüda kadın, hastalar ustası, ebe, sütnine, dadı, cariyeler, kalfalar ve daha nice çeşitli statü ve mevkiye sahip kadınlar gelmiş geçmiştir.

Haremde ustalık, tecrübeyle alınan bir payedir. Ayrıca ustalık, cariyelerin yeteneklerine binaen yükselebileceği en son statüdür. Tabii usta olmak için padişahın hizmetini görmek ve önce cariye

---

1-) Altındağ, "Dârüssaâde", s.1.

2-) İnalcık, *Has-Bağçede 'Ayş u Tarab*, s.287.

3-) Ünver, *Edirne Sarayı*, s.58.

olmak gerekir.[4] Bu, hareme girişin kaidesidir. Bunun için *kızlar ağası* denilen görevli, harem ile hükûmet arasındaki ilişkiyi sağlamaktadır. Kızlar ağası, genellikle siyâhîdir ve hadım edilip cinsel gücü elinden alınmış erkeklerden oluşmaktadır. Hadım edilen bu görevliler saray teşkîlâtında önemli role sahiptir. Bunlar, sarayın cinsel işlevi yok edilmiş (hadım edilmiş) siyah ırktan olan erkek köleler arasından seçilmektedir. Bu kişiler savaş esiri olarak saraya alınmışlardır. Kızlar ağası, pek çok hayalî minyatürde, üzerinde yere kadar uzun, bol dökümlü ve içi kürklü pelerin giymiş vaziyette betimlenmektedir. Bu, onların sarayda önemli mevkiye sahip olduklarına dair bir inancı güçlü kılmaktadır.[5] Gerçekten de kızlar ağası, mevki açısından epey önemli bir konuma yükselebilmiştir. Padişah ve sadrazamdan sonra gelmekte, giydiği samur kürkle üçüncü dereceden yüksek düzey bir görevliyi temsil etmektedir.

4-) Demir, "Osmanlı Devleti'nde Harem Kurumu", s.83.

5-) Koca ve Polat, "Tarihî Süreçte Pelerin ve Türk Giyinme Kültürüne Yansımaları", s.264.

Resim 1.
On Sekizinci Yüzyılda *Kızlar Ağası* Tasviri

Padişahın kişisel hizmetini görenlere hazinedar, amirlerine de hazinedar usta denilmektedir. Hazinedar usta padişah tarafından seçilmekte, haremde yaşayan kalfalara, cariyelere ve diğer ustalara hükmedebilmektedir. Ayrıca padişahla yakın iletişim kurabilmekte; ikinci, üçüncü ve dördüncü hazinedarlar ise yalnızca padişah emrettiğinde huzuruna çıkabilmektedir. Dolayısıyla hazinedarların hepsi diledikleri zaman padişahın huzuruna çıkamamaktadır. Kaldı ki padişahın huzuruna çıkabilmek, üst mevkide yer kapmanın ve "usta" olabilmenin de ayrıcalığıdır. Hazinedar

usta, haremde bütün cariyeleri kontrolü altında tutabilme ve padişahın kadın efendi ile geçireceği gecelerin nöbetini ayarlayabilme gibi bir yetkiye de sahiptir.[6] Dolayısıyla bütün hazinedarlar, hazinedar usta adı verilen bir yöneticinin sevk ve idaresine tâbi olmak zorundadır. Haremde böyle bir hiyerarşi içinde, birinci hazinedara bağlı ve "*usta*" olarak anılan başka hazinedarlar da (ikinci ve üçüncü gibi) vardır elbette. Demek ki haremde statü ve mevkiye göre birden fazla hazinedar bulunduğu ve aralarında muazzam bir rekabet olduğu kesindir diyebiliriz.

Hazinedarbaşı, Fâtih Kanunnamesi'ne göre iç halktan "sahib-i arz"[7] olan ağalar arasında yer almaktadır. Bazı kayıtlarda kendisinden "serhazin"[8] şeklinde söz edilen hazinedarbaşı, sarayın en nüfuzlu görevlilerinden biridir. İç hazinenin muhafaza edildiği Bab-ı Hümayûn ve hil'at[9] hazineleri bölümünün nâzırı durumundadır. Ayrıca "ehl-i hiref"[10] denilen saray sanatkârlarının idaresinden sorumlu olan hazinedarbaşı, genellikle Enderun teşkîlâtını oluşturan yedi kademeden en yükseği Has Odalılar arasından seçilmektedir. Has Oda, padişahlık kurumunun bizâtihi kullandığı resmî bir mekânı temsil etmektedir. Dolayısıyla hazinedarbaşı bazı durumlarda kızlar ağasına vekâlet edebilmekte, harem ağalarına ilişkin masrafları görmektedir. Bununla birlikte özellikle Fâtih'ten sonra Enderun'da sıkı bir disiplinden dolayı kısa zamanda belirgin bir saray protokolü oluşmaya başlamıştır. Bu tür merasimlerin meydana gelmesinde Enderun'un "dişil

---

6-) Akşit, *Osmanlı'nın Gizemi Harem*, s.34.

7-) Osmanlı toprak sisteminde kendilerine tahsis edilen timar arazilerinin gelirleriyle geçinenler için kullanılan bir tabir.

8-) Hazineden sorumlu baş yetkili.

9-) Üste giyilen elbise, kaftan.

10-) Sanat ehli olan sanatkâr ve zanaatkârlarla, hizmet veren çeşitli uzmanların mensubu oldukları bölüklerden oluşan eğitimli üretim teşkîlâtıdır.

izdüşümü"[11] olduğu unutulmamalıdır. İşte bu bizâtihi haremin kendisidir.

Osmanlı'da "hazinedar" adıyla değişik işlerde çalışan başka görevliler de vardır. Az önce de vurguladığımız gibi, siyâhî harem ağalarından harem masraflarına bakan kişilere "hazinedar ağa" denilmektedir. Padişahı giydirmek, yatırmak, yemeğinin hazırlanmasına nezaret etmek, oda kapısında nöbet beklemek gibi nispeten padişaha kişisel ve özel görevlerde bulunan cariyelere de "hazinedar usta"[12] adı verilmektedir. İlk hazinedar usta, şehzâdeden sonra en yetkili kişi olarak padişahın sarayının sahibesi için kullanılan bir ünvandır. Kuşkusuz Osmanlı'dan önce de hükümdarın aile hayatını yaşadığı bir sarayı vardı. Ancak imparatorluğun Kuruluş Dönemi'nden itibaren bu denli bir örgütlenme biçiminden, statü ve hiyerarşiye dayalı geniş bir teşkîlât yapısından, özellikle sonraları bir süreliğine de olsa iktidar ilişkilerinde rol oynayan devşirme kökenli cariyelerden ve elbette vâlide ile haseki sultanlar arasındaki çatışma ve rekabetten söz edebilmek mümkün değildir.

Osmanlı hânedanları farklı dönemlerde Gazi, Bey, Hüdâvendigar, Çelebi ve Han gibi ünvanlara sahip olmalarına rağmen, "Osmanlı terminolojisinde…" der Murat Bardakçı, "… padişahların asıl ünvanı '*sultan*'dır ve bu ünvan hükümdarın isminin başına getirilmektedir. Padişahların erkek soyundan gelen kadınların yani imparatorluk prenseslerinin ünvanı da '*sultan*'dır ama '*sultan*' ifadesi hanımlarda 'Âdil Sultan', 'Seniha Sultan' veya 'Mediha Sultan' örneklerinde olduğu gibi isimden sonra gelmektedir."[13]

11-) Ortaylı, *Osmanlı Sarayında Hayat*, s.67.

12-) Merçil, "Hazinedar", s.142.

13-) Bardakçı, "Billur Kalkavan'ın Sultan Abdulmecid'e Uzanan Akrabalık Bağlantısı", Habertürk Gazetesi, 18 Ekim 2022.

Tek istisna Cem Sultan'dır. Buna karşılık "sultan" ifadesinin bir zamirle birleştirildiğini ve günlük konuşmalarda istisnasız hemen herkese uygulanabildiğini de belirtmek gerekir.[14] Bu anlamda "sultan" ifadesi, sevgiliye duyulan bir aşkı da niteliyor olabilir.[15] Öte yandan Selçuklu Dönemi'nde hükümdarın "hatun" veya "terken hatun"[16] denilen nikâhlı eş ve cariyelerle yaşadığı bilinmesine rağmen, bu döneme ilişkin haremin kendine has bir düzeni ve teşkîlâtı olduğu hususunda tam bir bilgiye rastlanabilmiş değildir. Bu konuda yeterli belge bulunmamakla birlikte, hatunların saray ve devlet yönetiminde etkili nüfuza sahip oldukları söylenenler arasındadır. Ancak bunu belgelerle destekleyen derli toplu bilgi yoktur. Olanlar da müelliflerin birbirini tekrarlayan menkıbevarî anlatılarından müteşekkildir. Meselâ Sultan Melikşah'ın eşi "Celâlüddevle ve'd-din" lakabına nisbetle kendisi Celâliye Hatun şeklinde anılmaktadır. Muhtemelen "terken hatun" ünvanı da buradan geliyor olsa gerektir.

Türk tarihinde hatunların İslâmiyet öncesi dönemden beri etkili konumda olmaları, Selçuklu Dönemi'nde böyle bir geleneğin güçlenerek devam ettiğini göstermektedir. Buna mukabil Sultan Alparslan'ın gelini olan Celâliye Hatun, siyâsî olaylar içinde yer alan birçok erkek hânedan mensubunun ve onlar adına sayısız entrika ve politik oyunlar çevirebilen devlet adamlarının mâruz kalmadığı ağır ithamlara muhatap olmuş önemli sima olarak tasvir edilmektedir.[17] Bu ise Celâliye Hatun'un hırslı, ihtiras sahibi ve savaşçı bir karaktere sahip olduğunu akıllara getirir.

14-) Kantemir, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükseliş ve Çöküş Tarihi,* Cilt. 1, s.124.

15-) Meselâ saraya damat olarak giren Enver Paşa'nın Naciye Sultan'a 25 Temmuz 1922'de yazdığı son mektubu şu satırlarla son bulur: "Naciyeciğim, sevgili sultanım, cici efendiciğim!.. Karaağaca çakımla ismini yazdım."

16-) Türk hakanlarının eşlerine ve kızlarına verilen ünvandır. Çoğu hükümdar eşi de aynı isimle anılır.

17-) Bezer, "Terken Hatun", s.510.

Osmanlı hareminde hizmetçi ve eş konumunda olan kadınlar, yaşadıklarını sözlü ya da yazılı tarihe bırakmadıkları için haremi anlatan eserlerin bir kısmı Avrupalı gezginler ve büyükelçiler, bir kısmı sarayda padişaha hizmet eden esirler, bir kısmı Venedikli tüccarlar, bir kısmı da roman ve filmler şeklinde gerçek ile kurgu arasındaki bilgilerden müteşekkildir. Konuya dair dağınıklık, on dokuzuncu yüzyılda gerçek ile kurgu arasında nesnellik sorunu yaratmıştır. Haremin sırrı, haremin gizemi, haremde bilinmeyenler şeklinde mistik bir ortam ve fantezilerle beraber romansı anlatılar oluşmaya başlamıştır. Böylece harem metafiziksel bir çekicilik kazanmıştır. Hareme ilişkin bilgiler, müelliflerin dünya görüşünden bağımsız değildir. Bir görüşe göre Osmanlı'yı çöküşe götüren en önemli etkenlerden biridir. Kimilerine göre sefahat ve entrika yuvası, kimilerine göre Osmanlı'nın çöküşüne sebep olmak bir yana ayakta kalmasının sebeplerinden biri, kimilerine göre padişahın mazbut aile yaşamını yansıtan evidir. Bunlardan hangi görüşün haremi doğru yansıtacağı sorgulanacak olursa, yanıtı hem hepsi hem hiçbiridir. Dolayısıyla sadece belge fetişizmi ya da sadece fantastik tarihî romanlar bu soruya kesin yanıt veremez. Haremde kadınlar; müellifler tarafından iki ayrı dünya görüşünde yan yana getirilirken, kesin çözüme ulaşmayan ve yüzeysel uzlaşmayı geçmeyen eşiktedir. Bu iki ayrı dünya görüşüne dayalı sosyal tabakanın bir yanında modernciler, diğer yanında İslâmcılar olmasına rağmen, modernleşme ve İslâmcılık Tanzimat'tan bu yana kendi içinde tam anlamıyla kontrol ve hesaplaşmadan geçmeden birbirine yabancı iki yazı, iki söz, iki düşünce, iki dünya görüşü ve iki nefes olarak kalmaya devam etmektedir.

9 786256 130500